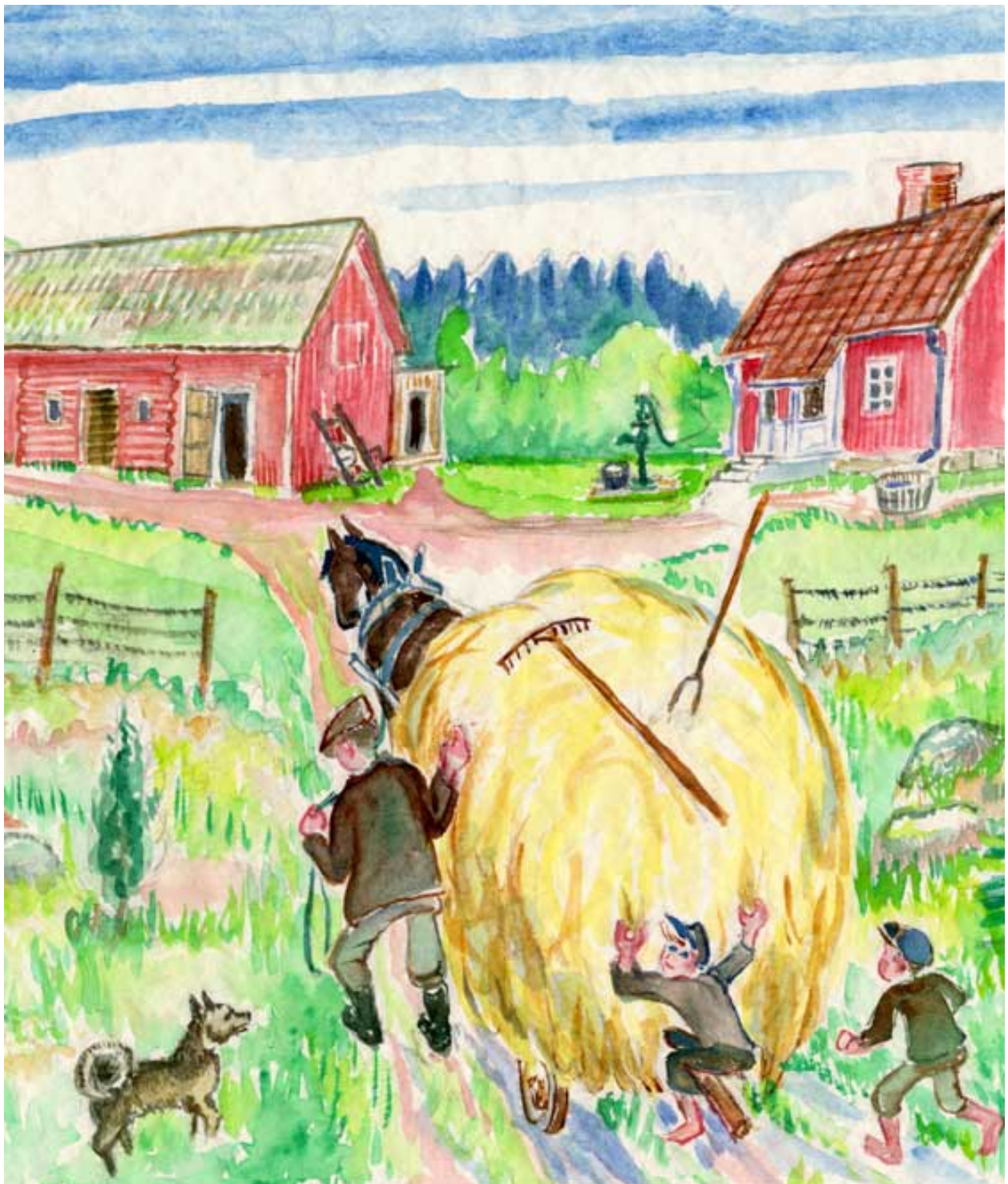

JUNI 2002

Aktstycket

Medlemsblad från ArkivCentrum Örebro län

Med Anna-Lisa Elanders härliga akvarell från höskörden 1940 vid Norra Legårdsfallet i Kilsbergen önskar vi alla medlemmar och läsare av Aktstycket en fin och vilsam sommar. Någon har definierat den nordiska sommaren som en grön kil inslagen i en cirkel av mörker och kyla. Låt oss ta vara på denna ljusa tid av »lust och fågring«. Anna-Lisa Elander (1911–1982) gjorde en serie akvareller av torp och gårdar i Garphyttetrakten, som förvaras på ArkivCentrum.

Årets sommarnummer av Aktstycket innehåller som sig bör lite blandad läsning från

Örebro län är känt för sin bergslag. Man tänker då framför allt på den i norra länsdelen. Den södra delen av Bergslagen är mindre bekant. I Aktstycket kan vi nu publicera en skildring från smältverket i Rönneshytta i Lerbäckens bergslag skrivet av en verklig veteran, den 92-årige ingenjören Erik Lindvall, född och uppväxt i Skyllberg.

Under våren har ArkivCentrum mottagit sex stora trälarar ur Johan Lindström Saxons kvarlåtenskap från Stiftelsen Saxons Närkesarkiv. Innehållet är synnerligen rikhaltigt och det blir anledning att återkomma i Aktstycket till tidningsmannen, hembygds-

Glad sommar!

ArkivCentrums olika ämnesområden. En av arkivets flitigaste besökare är Örebro missionskolas förre rektor Göran Janzon, som arbetar med en missionshistorisk avhandling. Han presenterar sin forskning i en artikel för Aktstyckets läsare.

Det internationella engagemang som missionen kan sägas var ett uttryck för har också tagit sig andra former. I artikeln *Från Örebro till Spanien* skildras ett människoöde som speglar de starka känslorna och det konkreta ställningstagandet för det republikanska Spanien under det spanska inbördeskriget. Artikeln bygger på material i Josef Sapiras personarkiv.

forskaren, vegetarianen, folkbildaren, författaren, fredsviraren m m, m m från Gällersta socken. Under genomgången av materialet hittade vi ett par bilder på cirkusartisten Elvira Madigan. Saxon rörde av hennes öde och skrev ett på sin tid känt skillingtryck om passionsdramat mellan henne och Sixten Sparre. Vi publicerar bilderna och visan.

På sista sidan publicerar vi ett gammalt vykort med Örebromotiv. Det är Trefaldighetskyrkan som syns på bilden. Här debuterade en gång i tiden Jussi Björling. Bo Fransson skriver avslutningsvis om denna premiär.

Göran Henrikson

Sorgerliga saker hända...

1889 var Johan Lindström Saxon från Gällersta socken redaktör för tidningen Norrlänningen, som trycktes och gavs ut i Sundsvall.

Samma vår kom cirkus Madigan till stan med den vackra lindansösen och ryttarinnan Elvira som en av attraktionerna, Elvira som vid tiden var flitigt uppvaktad av en löjtnant vid Skånska dragonregementet, den adlige Sixten Sparre.

Elviras föräldrar hade ett strängt vakande öga över sin vackra dotter och ville för allt i världen inte ha någon skandal eller mista sin stjärnartist.

Men en morgon stod Elviras hotellrum tomt. Hon hade rymt med sin Sixten, som samtidigt övergav fru och två barn och avvek från sin officerstjänst.

Paret reste till Danmark. Men när deras kärleksaffär inte tycktes ha någon framtid slutade flykten med att Sparre med sin tjänsterevolver sköt Elvira och sig själv. Hon blev 21 år, han 35, varpå J L Saxon skrev visan om den sköna konstberiderskan.

Fotografier på Elvira och Sixten finns i den arkivleverans som ArkivCentrum har fått motta från Saxons Närkesarkiv, som i sin tur emanerar från publicisten och bokförläggaren Johan Lindström Saxon. I leveransen ingår dessutom korrespondens och manuskript, både Saxons egna och sådana som sänts in till den av Saxon grundade veckotidningen Såningsmannen.

Ovan: Johan Lindström Saxon (1859–1935). T h: lindansösen Hedvig Jensen, mera känd som Elvira Madigan (1867–1889) och dragonlöjtnant Sixten Sparre (1854–1889).

Visan om den sköna konstberiderskan Elvira Madigans kärlek och grymma död.

Musik: Traditionell. Text: J L Saxon.

Sorgerliga saker hända
Än i våra dar minsann,
Sorgerligast är dock denna –
Den om fröken Madigan.

Vacker var hon som en ängel:
Ögon blå och kind så röd,
Smärt om livet som en stängel;
Men hon fick en grymmer död.

När hon dansade på lina
Lik en liten lärka glad,
Hördes bifallsropen vina
Ifrån fyllda bänkars rad.

Så kom greve löjtnant Sparre,
Vacker var han, utav börd,
Ögon lyste, hjärtan darre,
Och hans kärleksbön blev hörd.

Greve Sparre han var gifter,
Barn och maka hade han,
Men från dessa han nu rymde,
Med Elvira Madigan.

Så till Danmark styrdes färden.
Men det tog ett sorgerligt slut,
Ty långt ut i vida världen
Tänkte de att slå sig ut.

Men se slut var deras pengar,
Ingenting att leva av!
För att undgå ödet stränga
Bygga de sitt bo i grav.

Och pistolen full av smärta
Greven tar och sikte tog
Mot Elviras unga hjärta:
Knappt hon andas, förr'n hon dog.

Ack mig hör, Ni ungdomsglada,
Tänk på dem och sen Er för
Att Ni ej i blod få bada
Ni ock en gång, förr'n Ni dör!

Aktuell forskning: Ongman, Örebro-missionen och Kongo

Missionärerna Oskar Andersson och Sarah Andersson på resa i Kongo.

När svensk-amerikanen John Ongman i oktober 1890 kom som ny pastor till Örebro baptistförsamling i Betelkapellet medförde han både en ny väckelseton i predikan och en typisk svensk-amerikansk entreprenörsanda som ledde till en rad nya initiativ i församlingsarbetet.

Ett av dessa initiativ var Örebro missionsförening som grundades i december 1891 och fick sitt namn i april 1892. En tidigare förening med samma namn (1858–1884) var en avläggare av Stockholms missionsförening och verkade närmast i anslutning till baptisternas distriktsmission i Närke. Den nya föreningen gav möjlighet för en

grupp enskilda att stödja evangeliskt arbete i Sverige och i viss mån utomlands vid sidan av det som initierades från baptist-samfundets centrala ledning i Stockholm. Ongmans ledarskap och de nya initiativen skapade en spänning i församlingen vilket ledde till bildandet av Baptistförsamlingen Filadelfia 1897 med Ongman som pastor.

Även missionsföreningen fick sin bas i den nya församlingen. Den fick så småningom allt fler medlemmar och understödjare i andra baptistförsamlingar över landet. Intresset ökade inte minst genom de hundratals unga evangelister som sändes ut från Ongmans månadslånga bibelskola i Örebro alltifrån 1892, för

att arbeta på platser där den frikyrkliga verksamheten var svag eller obefintlig. Så småningom började föreningen och Filadelfiaförsamlingen att ta nya initiativ även till internationell mission, i Indien, Brasilien osv. 1914 sändes de första missionärerna från Örebrocentret till Kongo. De arbetade till en början på andra missioners fält men upptog egen verksamhet i norra Franska Kongo från 1921.

Örebromissionen (ÖM), som föreningen så småningom kom att kallas, fick en inte okomplicerad mellanställning mellan baptismen och den framväxande pingströrelsen. Denna »dualism« inom samfundet mellan Stockholm och Örebro, som det

ofta uttrycktes, ledde från 1937 till en delning och missions-sällskapet ÖM blev alltmer även ett eget rikstäckande samfund med högkvarter i Örebro. Den historien har belysts bland annat i studier av kyrko- och missions-historikern David Lagergren.

De studier som tidigare gjorts av ÖM och dess alltmer vittför-grenade internationella mis-sionsarbete inskränker sig till några akademiska uppsatser eller avsnitt i avhandlingar med ett annat fokus. Mitt eget av-handlingsprojekt på teologiska institutionen vid Uppsala uni-versitet är en historisk studie av ÖM:s missionsarbete i Franska Ekvatorialafrika fram till den inhemska kyrkans självständig-het 1962. Arbetstiteln är *Från missionärsstyrd verksamhet till självständigt afrikanskt samfund i Örebromissionens arbete i Cen-tralafrika 1914–1962*. Vilka exter-na och interna faktorer och ak-törer påverkade utvecklingen? Vilka var de avgörande motiven och händelserna? Vilken roll spelade afrikaner, missionärer respektive missionsledningen i Sverige i olika skeden? Denna process har förstås sina rötter tidigt, men tyngdpunkten blir på perioden 1940–1962. På mis-sionärssidan hade John Hilberth (från Askersund) en avgörande betydelse med sina analyser och initiativ. Även den nyligen bort-gångne Yngve Ydreborg hade en viktig roll.

Eftersom det inte finns mycket tidigare forskning att falla tillbaka på blir det nödvändigt att i ett missionsvetenskapligt perspektiv även teckna bak-grunden i John Ongmans reli-giösa profil och ÖM:s framväxt. Det gäller inte minst den inter-nationella missionens institu-

tionella bas i församling och missionsförening liksom i bibel-skola, evangelistmission och mis-sionsskola.

Det mesta källmaterialet för mitt projekt finns på Arkiv-Centrum i Örebro. Men jag gör kompletterande forskning även i andra bibliotek och arkiv i Sverige liksom i USA (Ongmans amerikanska influenser), Frank-rike och Centralafrika.

1914 sändes de första missionärerna från Örebrocentret till Kongo.

På ArkivCentrum har jag haft anledning att leta källmaterial hos flera arkivbildare. Det gäller Baptisternas Närkesdistrikt, Betelförsamlingen, Filadelfiaförsamlingen och framför allt Örebromissionen. Jag går igen-om protokoll, korrespondens, rapporter m.m. Materialet från Örebro gäller givetvis bak-grundsteckningen och hur Kongomissionen växte fram och utvecklades sett i ett svenskt per-spektiv. Materialet som tagits hem från Afrika speglar utveck-lingen på fältet, diskussioner och ibland oenighet kring strategi och vägval, det ambivalenta för-hållandet till de franska kolo-nialmyndigheterna, de inhemska församlingarnas utveckling och mycket annat. En och annan intressant pusselbit finns i mis-sionärsdagböcker.

Kompletterande uppgifter av intresse finns även i tryckta källor som småskrifter och rap-porter i periodika (årstryck, årskalendern *Evangelisten*, tid-

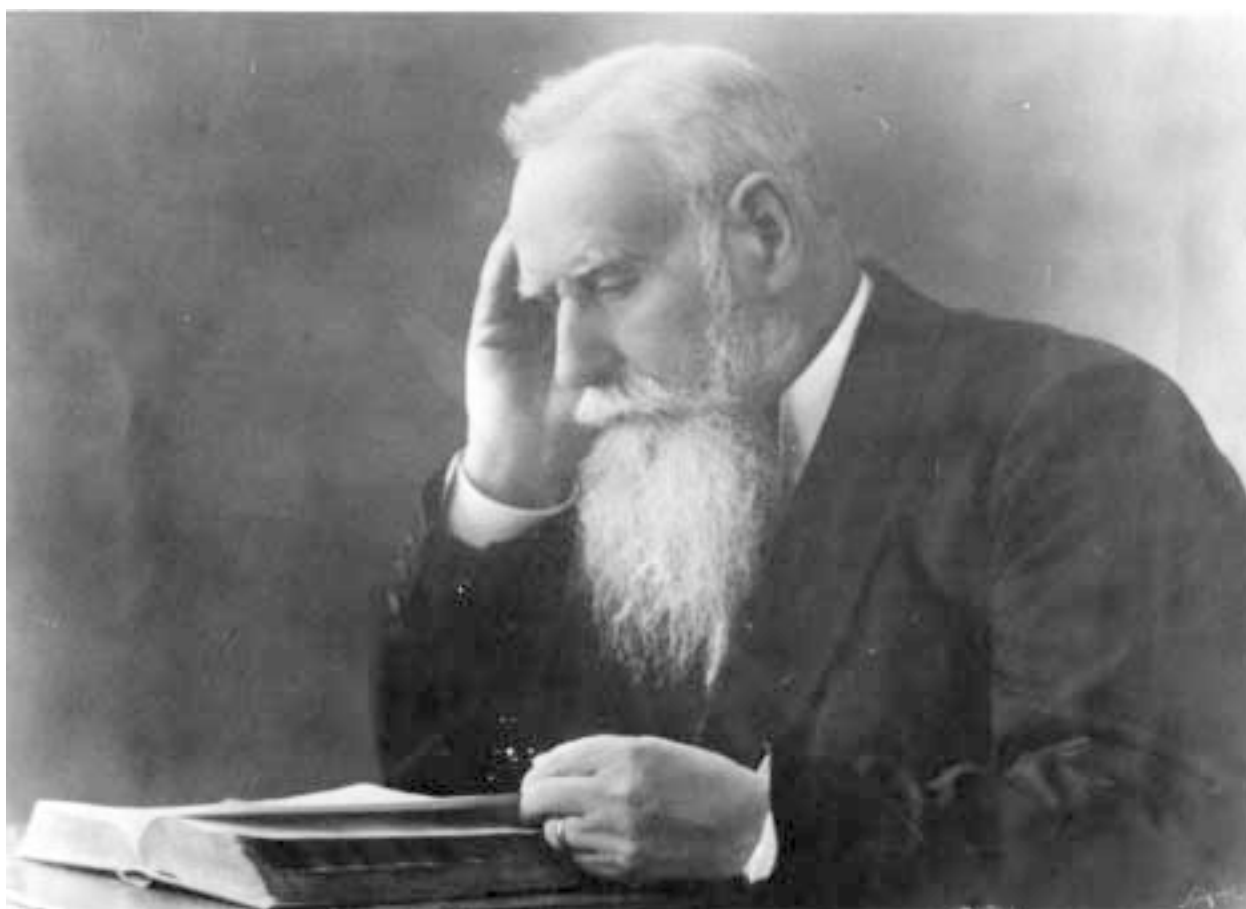
ningar m.m.). Korthuggna satser i protokoll, som ofta förutsätter att olika fakta är kända av de som deltog i sammanträden och möten, klarnar när man tittar på den löpande nyhetsförmed-lingen i *Svenska Tribunen* 1905–1923 och *Missions-Baneret* från 1921. *Svenska Tribunen* var privatägd men stod Ongman och hans rörelse nära. Redaktören Richard Edhelberg tillhörde Baptistförsamlingen Filadelfia. *Missions-Baneret* var däremot

Missionär Ester Johansson med mulattgossen Louis (död den 1 juli 1921).

från början ÖM:s officiella or-gan.

Det har också varit svårt att avstå från att läsa en del mycket intressant material men som i förhållande till min undersök-ning ändå är stickspår. Det är då en klassisk lösning att samla sådant i olika mappar som sedan kan generera artiklar eller upp-satser vid sidan av eller efter avhandlingens. Ett exempel kan vara ett tidigt och i viss mening misslyckat exempel på interna-

tionalism från Örebrohorisonten. Redan 1892 sände den unga föreningen missionärsparet Nordling till det muslimska Nordafrika, ett missionsexperiment som fick avslutas 1895 med efterdyningar under hela 1896. Det höll på att ekonomiskt stjalpa hela föreningen och i spänningarna kring detta kan man tydligt se ingredienser av å ena sidan svag hälsa och tydliga brister hos missionärerna, å andra sidan bristande insikter, dålig planering och orealistiska förväntningar från missionsföreningens sida. Det hela ledde till en skarp konflikt mellan Nordling och Ongman som bilades först i slutet av 1896. Det vore intressant att analysera allt

detta både i historiskt perspektiv och retrospektivt från ett nutidsperspektiv.

Det finns ett rikt material från Örebromissionens svenska och internationella arbete på Arkiv-Centrum som skulle kunna ge stoff till flera avhandlingar. Det samma gäller för övrigt ett annat missionssällskap och samfund vars arkiv finns där, nämligen Helgelseförbundet. Dessa båda gick 1997 samman till samfundet Nybygget kristen samverkan.

Göran Janzon

Ongman, John, ursprungligen Johan Ångman, 1844–1931, baptistpastor och samfundsledare. O. utvandrade 1868 till USA, där han till 1890 var pastor (i Saint Paul, Minnesota, och i Chicago). Som föreståndare för Örebro baptistförsamling 1890–97 grundade han 1891 Örebro Missionsförening (Örebromissionen som sedan årsskiftet 1996/97 tillsammans med Helgelseförbundet och Fribaptistsamfundet ingår i Nybygget–kristen samverkan). Han var 1897–1918 föreståndare för baptistförsamlingen Filadelfia i Örebro och från 1908 även för Örebro Missionsskola. O. sympatiserade med den andedopsväckelse som från 1907 utvecklade sig till den svenska Pingströrelsen; han intog en förmedlande hållning till pingstväckelsen. Hans Samlade skrifter (1–3) gavs ut 1931–34.

(Källa: Nationalencyklopedin)

Från Örebro till Spanien

Gerhard Käck omgiven av kamrater.

Spanien. Den 1. sept. 1937.
Kära Kamrat!

Med tillfredställelse kan
meddelas dig att jag i dag står
under de röda fanorna i Spanien.
Vi äro 27 nationer representerade, och
allt speglar entusiasm. Vi skall
hänga Franco i ett stort appleträd
är vår bäng av i dag. Kan det givas
någonting härligare än att få ge
sitt hjärta och hand för Friheten.
Kommer du ihåg hur vi brukade
sjunga när jag var hemma.
För Spanien! Sol!

Det är september 1937. Kontoristen Josef Sapira i Örebro har med dagens post fått ett kuvert avstämplat i Spanien. Spänd och nyfiken öppnar han det. Det är från gamle kamraten Gerhard Käck. Visst minns han, fast det var länge sedan, sin gamle vän från ungsocialistiska klubben, skoarbetaren Axel Gerhard Käck, som kommit från Hälsingland till Örebro. En glad och diskussionsvillig kamrat och

liksom Sapira syndikalist. Under senare delen av 20-talet hade han emigrerat till Kanada. Där blev han lantarbetare, rallare, kock. Brevet från Gerhard kom allt mer sällan och upphörde till slut. Många gånger hade Josef undrat vad som hade hänt vännen. Han hade inte hört något från honom på åtta långa år.

Och så nu. Brevet från Spanien, inbördeskrigets Spanien, där Republiken slogs för sitt liv mot Francos trupper. Josef Sapi-

ra var som många andra djupt engagerad i den spanska konflikten. Josef både samlade in och skänkte pengar till CNT, som var de svenska syndikalisternas systerorganisation i Spanien.

»Kära Kamrat«, börjar Gerhard sitt brev och skriver vidare, att han nu »står under de röda fanorna i Spanien. Vi äro 27 nationer representerade, och allt speglar entusiasm.« »Kan det givas någonting härligare, än att få ge sitt hjärta och hand för

Friheten.« Han påminner Josef om hur de brukade sjunga Birger Sjöbergs »Under Spaniens sol kanhända...« och säger att han »nu kan njuta både den spanska champagnen och druvan«. »Så snart jag får tillfelle, så ska jag återse kära Sverige och Dig också kamrat, men skall först köra Franco ur Spanien.« Med brevet har Gerhard också skickat en kort dikt.

Josef, som själv är en flitig diktskrivare, grips av starka känslor. Gerhard var ingen yngling. Han var 42 år och drevs knappast av äventyrlighet. Han var beredd att ge sitt liv för Spanien. Sapira skriver en dikt i tre strofer tillägnad »Frihetens kämpar i Spanien« som tas in i dagstidningen Arbetaren den 12 oktober 1937. Till Gerhard skri-

ver han ett brev och lägger i fem kronor. Han fick aldrig svar.

Samtidigt med brevet till Josef sänder Gerhard Käck en solfjäder till sin bror Fritz i Kvarnsveden. På solfjädern har 60 vapenbröder skrivit sina namn. De är alla från USA och Kanada utom en som är från Jerusalem.

Gerhard Käck, skoarbetaren från Örebro, var en av alla de tusentals män från hela världen som hade anmält sig till de Internationella Brigaderna i Spanien. Och en av de många

som blev kvar i den spanska jorden.

Solfjädern och brevet till Josef Sapira är de sista livstecknen från Axel Gerhard Käck. Han rapporterades saknad och ingen vet hans öde.

Femton frivilliga for från Örebro län till Spanien. Tio kom hem.

Josef Sapira levde i Örebro till sin död 1985. Han var då 88 år. Josef förblev sin ungdoms ideal trogen livet ut.

Göran Henrikson

I södra Närke ligger Lerbäcksbjergslag med anor ända från 1300-talet. En förutsättning för att en bergslag skulle kunna uppstå var inte bara att det skulle finnas tillgång till järnmalm. Det måste också finnas sjöar, vattendrag och skog. Vattenhjulet var ju så gott som den enda kraftkälla man hade tillgång till. Vattentillgång och fallhöjd blev således de faktorer, som många gånger blev bestämmande för ett företags utvecklingsmöjligheter.

Nästan alla förutsättningar för en bergslag fanns i södra Närke. Men det fanns ett aber. Vattentillgång och fallhöjd var inte

någonstans så stor, att den tillät koncentration av kraftkrävande tillverkningar. Följden blev den vanliga: många smeder och hantverkare, men få större företag. Ett exempel på det senare är Skyllbergs bruk. Sin största omfattning hade bruket i början av 1900-talet. Då hade det förvärvat masugn, smältsmedja, grov- och finvalsverk, trådtrageri och spiktillverkning samt större skogar. Men allt låg på skilda platser och med stora avstånd.

Järnets väg

Malmen fraktades från Klackalderberg till Nora hästlassvis. Där

lastades den över på järnväg och kördes till Åsbro, där den lastades om – nu på pråmar – och av en bogserbåt släpades över Tisaren till Skogaholms masugn för lossning.

Efter hand förbrukades malmen och det tackjärn man fick i utbyte lastades på pråmar och fraktades tillbaka till Åsbro för lastning på järnväg och transport till smältsmedjan i Rönneshytta.

Tackjärnet omvandlades i lancashirehärdarna till smältstycken, som sedan lastades på järnvägsvagnar och fraktades till valsverket i Skyllberg.

En smältsmedja berättar

Smeder framför härden i lancashiresmedjan i Rönneshyttan på 1920-talet. I bakgrunden ruinen av Rönneshytte smältsmedjas vattenhjul. Foto: Märta Claréus 1945. Ur Skyllberg 1346 * 1646 * 1946 av Bertil Waldén.

Smältstyckena omvandlades i valsverket till tråd, som i sin tur lastades på den egna järnvägen till tråddrageri- och spikfabrik till Kårberg.

Tråd och spik såldes och lastades på den egna järnvägen för transport till omlastningsstationen i Lerbäck varifrån den fraktades vidare på SJ till kunder runt om i hela Sverige.

Efter första världskrigets slut 1918 följde en djup och långvarig depressionsperiod, som företaget försökte klara sig igenom genom dels lönesänkningar, dels avskedande av arbetskraft. Den år 1920 bildade fackföreningen motsatte sig naturligtvis denna lösning av problemet och 1925 utbröt en strejk, som varade i fem år. Under denna period försökte företaget hålla produktionen igång, så att de arbetare, som inte deltog i strejken, inte heller skulle sakna utkomstmöjligheter. Att under sådana förhållanden vidta åtgärder på de skilda arbetsplatserna för att förbättra arbetsprocesserna var ur företags synpunkt otänkbara. Då arbetsmetoder och teknisk utrustning redan före strejken inte var av det modernaste slaget, så betydde fem års stagnation i utvecklingen en ytterligare och avgörande eftersläpning. Strejken avbröts år 1930, men på grund av den nya världsdepressionen ansågs en upprustning av verksamheten inte lönsam. All verksamhet inom järnsektorn lades för den skull ned med undantag för tråddrageri och spiktillverkning i Kårberg, vilken successivt moderniserades för att bereda arbete åt framför allt dem, som under strejkåren inte sökt arbete på annat håll.

Arbetet i lancashiresmedjan

Min far, Oskar Lindvall, anställdes som kontorist vid spikfabriken i Kårberg år 1888. Efter två år blev han förflyttad till valsverkskontoret i Skyllberg. I början av sin tjänstgöring där blev det personalbrist på kontoret i Rönneshytta, varför han tillfälligt utlånades dit. Arbetet vid lancashirehärdarna var helt nytt för min far. Han fascinerades av det och berättade ofta och gärna om det. Jag har full förståelse för honom. Jag såg också smedjan i drift några gånger och arbetet var verkligen intressant.

Så här berättade han:

Tackjärnet från Skogaholm matades in i lancashireugnarna, där överskottet av kol samt föroreningar som exempelvis kisel skulle förbrännas. Arbetet utfördes i etapper som smeden ansvarade för. När den här första proceduren var fullgjord, bakade han ihop det kvarvarande renade järnet till en stor klump på ca 100 kilo, som då låg på en bädd av träkol.

Alla skall veta att det inte var något latmångöra han hade att utföra. Hans enda redskap var ett ca 3 meter långt spett, med vilket han enbart av egen kraft bearbetade sin »degklump«, så att den fick homogen kvalitet. På senare år fick man fram ett hjälpmedel – en »hjälpbrytare« – som bestod av en järnstång, som rörde sig ungefär 2 decimeter fram och tillbaka framför härdöppningen. Den var försedd med ett knaster, mot vilket smeden kunde lägga spettet och på så sätt få hjälp med »bakningen«.

Varje smed hade en dräng till hjälp och dennes arbetsvecka började redan klockan 6 på söndagskvällen. Det var då smeddrängen skulle börja ställa i ordning ugnen, så att kol fanns framme och temperaturen var uppe till dess att smeden kom. Arbetet skulle vara i full gång klockan 10 på kvällen och sedan pågå – när det var full sysselsättning – hela veckan med skiftindelningen: arbete 8 timmar – vila 8 timmar – arbete 8 timmar – vila 8 timmar osv veckan ut.

Det blev många timmar per vecka och det var dessutom inte

alla arbetande som bodde i Rönneshytta och kunde gå hem och äta och sova mellan skiften. Flera av smederna hade egna små hemman eller torp och de måste leva på matsäck och bo i övernattningsrum, som bolaget hade ställt i ordning. Det var små krypin med tvåvåningssängar, som de fick disponera. Bekvämligheterna var begränsade och det var nog inte fråga om att tvätta sig och klä av sig innan man gick och lade sig. Det räckte nog med att sparka av sig träskorna. Matsäcken, som skulle räcka en vecka, fick man också förvara i »sovrummet«. Som den såg ut mot slutet av veckan kan den knappast ha varit aptitretande.

Det var inte nog med att arbetet var tungt och svett drivande. Smeden hade också hetta från en vitvarm smälta i den öppna härdens att dras med. Klädseln blev därefter. Vi börjar uppifrån:

- »Vegamössa« försedd med ett mörkt skynke, som kunde fällas ner framför ansiktet och skydda mot hettan. I skynket var fastsytt två mörkblå glasbitar, som tjänstgjorde som »solglasögon« och skydd mot den mycket starka strålningen från smälta och härd.

- En »vit« skjorta, som räckte från halsen till en bit ner på smalbenen.

- »Vita« hemstickade strumpor, som räckte upp till skjortans underkant. Det hela avslutades med ett par träskor.

En gång när jag var 17 år och kom ner till smedjan tyckte gubbarna att det var roligt att få mig att försöka mig på det arbete de utförde. En av dem lånade mig sin »vegamössa« och spett och så fick jag sätta igång. Det gick naturligtvis inte alls. Svetten dröp och spettet fastnade i »degklumpen« och ändå var jag både större och tyngre än just den här smeden, som efter en stund tog tillbaka grejerna och visade mig hur man

skulle göra när man »bollade« med en järnklump på ca 100 kilo.

Skalmen till vagnen, som smeden sedan sköt smältan på, var inte längre än knappa 2 meter och det var alldeles för kort för att klara händerna för den höga värmen från smältan. Det löste man på det viset att smeddrängen hade en avskalad björkruska, ca 2 meter lång med bara lövade toppgrenar kvar, som han hade neddoppad i en så med vatten. När man med en järnstång med en krok i spetsen dragit ut smältstycket ur härden och fått den på vagnen, tog drängen den vattendrypande björkrus-

var en päronformad järnklump på ca 100 kilo med ett hål för skaftet, som var så tilltaget att där rymdes 3–4 stockar med en längd av omkring 4 meter. Ungefär 2 1/2 meter från hammaren var skaftet avlastat och vilade i två lagerskålar av sten. Hammaren arbetade mot ett massivt städ av järn. Ett underfallsvattenhjul med en diameter på ca 5 meter svarade för driften. Ett annat hjul, som efter behov kunde kopplas till eller från vattenhjulet, var försett med knaster, som slog mot hammarskaftets kortända och på så sätt lyfte hammaren.

Den färdigbakade smältan läggs under hammaren (från 1920-talet).

kan och höll den framför smedens händer. Så såg processionen ut när man tågade mot vatt-hammaren.

Och nu började det stora skådespelet. Trots smedens bearbetning av smältan innehöll den fortfarande mycket slagg och det måste bort innan järnet kunde användas. Det var det som skulle ske nu.

Vatthammaren var en imponerande sak. Själva hammaren

Smältan sköts över från vagnen till städet och så föll de första hammarslagen. Tala om fyrverkeri! Ett bälte av gnistrande, glödande slaggpärlor fyllde smedjan från vägg till vägg. Slaggregnet avtog så småningom och smeden, som nu hade tagit en tång med ett par meter långa skalmar till hjälp, vände och vred smältan under hammarslagen. Smältstycket fraktades sedan över till ett valsverk, där

slaggregnet fortsatte och smältstycket fick sin slutgiltiga dimension, varefter det – fortfarande rödvarmt – klipptes av i beställ-da längder.

Att arbeta i den här miljön hade sina påtagliga risker. Hade man tex använt ansiktsskyddet länge, så hade man också fått ett flertal slaggstänk på glasbitarna och då minskade naturligtvis förmågan att se genom dem. Detta kunde till slut resultera i att smeden inte brydde sig om att fälla ner skyddet. Det brukade alltid finnas någon på skiftet som var litet läkarkunnig och var det då någon, som fick ett slaggstänk i ögat, så ropade man på honom. Han kom sättandes, men tog vägen över närmaste sopkvast, där han passade på att bryta av en decimeterlång, smal sticka, som han tog med sig till patienten. På den rullade han sedan upp ögonlocket på det skadade ögat och petade med den renaste nageln bort den fastbrända slaggpärulan. En gammal smed med självaktning hade alltid ett flertal vita fläckar på sina regnbågshinnor.

Erik Lindvall

ArkivCentrum
Örebro Län

Folkrörelsernas Arkiv i Örebro Län
och Örebro Läns Företagsarkiv
i samarbete

Nikolaigatan 3 • 702 10 ÖREBRO
Tfn 019-611 29 00 (även texttfn)
Fax 019-611 81 20
E-post:
arkivcentrum@arkivcentrum.t.se
Internet: www.arkivcentrum.t.se

**Öppet måndag, onsdag–fredag
kl 08.30–17.00
och tisdagar kl 08.30–20.00**

B-Föreningsbrev

Avsändare:
ArkivCentrum Örebro län
Nikolaigatan 3
702 10 ÖREBRO

Jussi Björlings sångardebut i Örebro

»Stort nöje beredde hr Björlings små käcka gossar genom sin sång«, stod det att läsa i Örebro-Kuriren dagen efter att Jussi Björling hade debuterat som sångare, 4 år gammal.

Debuten skedde i Trifaldighetskyrkan i Örebro söndagen den 12 december 1915. Där sjöng han tillsammans med bröderna Olle, 6 år och Gösta, 3 år. Med sig hade de fadern, konsertsångaren och sångläraren David, som emellertid var sjuk vid det här tillfället och därför bara kunde framföra ett nummer, Beethovens Vakteln. Hustrun Ester Björling ackompanjerade dem på piano.

Bröderna sjöng tillsammans

Sjung om studentens lyckliga dar, »under publikens stora förtjusning«. Den äldste sonen sjöng sedan på italienska Liksom ett fjun så lätt ur Rigoletto och den yngste Min fader var en ung soldat. Jussi, den som skulle bli den störste sångaren av dem alla, hade däremot inget eget nummer.

Mest imponerad var skribenterna av Olle. »Särskilt den äldste syntes ha ståtliga röstresurser«, skrev Nerikes Allehanda. Recensenten skulle bara veta vad det skulle bli av mellanbrodern!

I Nerikes Allehanda summerades konserten med orden: »De tre ungdomliga sångarne, vilka icke syntes ha en aning om vad ramp-

Trifaldighetskyrkan i Örebro. Infäld: Björlingkvartetten 1921. Fr v Gösta, Jussi, Olle och fadern, David Björling.

feber vill säga, röjde högt och klart sitt sångar-, musikaliska och dalska påbrå.»

Jussi och hans bröder gav under årens lopp sammanlagt 19 konserter i Örebro med omnejd, bl a en konsert till förmån för fattiga barns julbeklädning i Nikolaikyrkan 1918. På egen hand återvände Jussi Björling till Örebro fem gånger under 30- och 40-talen. Sin sista konsert i Örebro gav han i konserthuset den 5 maj 1953.

Bo E I Fransson